

Хар бир миллат хаётининг тун ва куни, инкироз ва уйғониш паллалари бўлади. Худуди факат Яратгангагина маълум бўлган бу жараён жамият наздида турли белги-ишоратлар, рамз-тимсоллар шаклида зухр этади. Буни эврилиш жараёни, такдир конунияти ёхуд МЕЗОН дейишади. Шомирза Турдимов ижод этган МЕЗОН асари шу ҳақда...

Жахон адабиётини узлуксизлик ва мунтазамликда кузатганлар яхши билишадики, борлик ва инсон рухиятидаги ўзгаришлар энг аввал сўзда акс-садо беради. Яъни бунда карвонбоши вазифасини сўз бажаради. У маълум макон ва замон майдонида шаклу шамойил касб этгач, бир муносиб кимсани, сабр косаси лиммо-лим тўлган ижодкор бир кимсани танлайди. Унинг рухияти, онг-шуурини буткул эгаллайди. Уни хақикий Мажнунга айлантиради. Шу тарика сўз воқеликка - бадиий асарга айланади...

Гарчи, эндиликда бу сўз ўзининг асл сеҳру тароватини, рангу тусини бир кадар йўқотган бўлса-да, улкан илохий воқеликдан бир улги, бир ишорат ўларок ўз хаётини бошлайди. Асл сўзни эндиликда жамият, миллат ва бадиият мезонлари билан ўлчай бошлайдилар. МЕЗОНда айтилганидек, эндиликда мезонлар ўзгаради, талкин талкинга халал беради, талкин талкинни бузади. Аммо на чора...

Журнал тахририяти нашр этишга жазм қилган “Мезон” асарини мутолаа қилган дастлабки ўқувчи машхур “Лайли ва Мажнун” афсонасини эслайди. Сўнгра Хусрав Дехлавий, Низомий Ганжавий, Абдурахмон Жомий, Фузулий ва буюк Алишер Навоийни ёдга олади. Тарихий фактларга кўра шарк дунёсида “Лайли ва Мажнун” афсонасига мурожаат қилмаган даврнинг, шахснинг ўзи кам. Афсона ва ривоятларни истисно этганда ҳам, бу мавзуда ёзма адабиёт тарихида юз ўттизга яқин асар ёзилган. Жараён бугунга кадар шиддат-ла давом этмоқда ва унинг интихоси-ю сабаби бизга маълум эмас.

Бир қарашда Ш.Турдимов “Мезон” дея номлаган асар марказида ҳам шу афсона туради. “Мезон”нинг дунёга келишини адабий-тарихий жараён қилипларига соладиган бўлсак, ажабтовур конуниятни, яъни соф адабий мезонни англагандек бўламиз. Воқеан, адабий жараёндаги қилиплар ўрнини нисбий эркинлик олган барча даврларда мана шунга ўхшаш асарлар дунёга келганига, мезонлар синиб, шу синиклар негизида янги мезонлар пайдо бўлганига тарих гувоҳ. Нафакат миллий адабиётимизда, балки жахон адабиётида ҳам, сўз санъатидаги эврилишлар уч омил негизида рўй берган – фольклор, мумтоз ёзма адабиёт ва замонавий дунё адабиёти туташган нуқтада янги адабий воқелик юз кўрсатган.

“Мезон”да шарк фольклорида мавжуд “Лайли ва Мажнун” афсонасини ҳам, машхур “Хамса” дostonлари гултожи “Лайли ва Мажнун”ни ҳам, борлик ва инсониятнинг азалу абад муаммоларини ҳам, қолаверса, бугунги замон нафасини ҳам туйиш мумкин. Ҳазрат Навоий талкин этганидек:

Лекин чу рақамга келди мазмун,
Афсона анга либоси мавзун...

Зотан, бу афсона замонлар ва одамлар хакидаги улкан тарихни ўзида ифодаловчи улкан рамз – энг катта мезондир.

Замондошимиз Ш.Турдимов адабиёт ва хикмат денгизидан олган улгилари, билим ва тажрибаси, Оллох берган калби, истеъдоди боис шундай катта мавзуга кўл урган экан, буни шубхасиз қувончли ходиса, миллий адабиётимиздаги бир янгилик ўларок қабул қилмоқ инсофдандир.

Ўқувчи учун у қадар ахамияти бўлмаса ҳам, адабиётшунос-олимларимизни “Мезон”ни қандай жанрга нисбат бериш керак, деган масала қизиқтирмай қолмайди. Қолаверса, илм ва адабий жараён қонуниятлари деган гаплар бор.

Табиатан ўта қамтарин бўлган муаллиф эътирозларидан кўз юмиб айтишни хоҳлардимки, “Мезон”да роман ҳам, қисса ва хикоя ҳам, драма ва шеър ҳам бор. У асло маллиф қамсуқумлик ила белгилаб қўйган сценарийнинг ўзигина эмас. Мезон бевосита катта адабиётга дахлдор асар. Катта адабиётга эса ҳар доим синкретиклик хос бўлади. Катта адабиётга ишора қилган асар, шубхасиз, миллий адабиётимизнинг ютуғидир.

Узок ЖЎРАКУЛОВ,
филология фанлари номзоди, ЎзМУ доценти